

МАРТЬЯНОВА С. М.,
кандидат юридичних наук, голова
(Франківський районний суд
міста Львова)

УДК 342.56

ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОЇ ВЛАДИ

Стаття присвячена авторському баченню сутності та призначення судової влади в Україні. Виокремлено її основні характеристики та функції з-поміж інших гілок влади, на цій основі сформовано визначення поняття судової влади в сучасній юридичній науці.

Ключові слова: Конституція України, судова влада, судові органи, судовий контроль, права і свободи людини та громадянина.

Статья посвящена авторскому видению сущности и назначения судебной власти в Украине. Выделены ее основные характеристики и функции среди других ветвей власти, на этой основе сформулировано определение понятия судебной власти в современной юридической науке.

Ключевые слова: Конституция Украины, судебная власть, судебные органы, судебный контроль, права и свободы человека и гражданина.

Article is devoted to the author's vision of the essence and purpose of the judiciary in Ukraine, the allocation of its main characteristics and functions of the other branches of government, and on this basis of the definition of this concept in modern jurisprudence.

Key words: Constitution of Ukraine, judiciary, judicial bodies, judicial control, rights and freedoms of man and citizen.

Вступ. Відомо, що якість правового регулювання в державі визначають за станом забезпечення прав людини та громадянина. У процесі поступової універсалізації положень про правову рівність людей і права людини істотну роль зіграли уявлення про природні і невідчужувані права людини, які, зберігаючись в умовах державності, мали бути визнані і гарантовані чинним законодавством та публічною владою, що впливає з принципу верховенства права та поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Неухильне дотримання означеного принципу покликане забезпечувати права і свободи людини в усіх сферах життя суспільства [1, с. 371]. З усіх державних органів саме на судову владу покладено сумлінний обов'язок захищати та гарантувати такі права і свободи.

Що ж таке судова влада, яка її сутність? Зауважимо, що чинне українське законодавство не дає прямої відповіді на запитання: що таке судова влада? У ст. 1 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» поняття судової влади дефінітивно не визначено, а зазначено лише, що «судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. Судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції» [13].

Постановка завдання. На теперішньому етапі розвитку вітчизняної юридичної науки більшість учених до визначення поняття «судова влада» намагається підійти через з'ясування таких усталених категорій, як «суд», «правосуддя» і «судова система». Однак поняття «судова влада», «судова система», «правосуддя» і «суд» не тотожні. У цьому сенсі, безперечно, мають слушність автори, які стверджують, що «судова влада – це не сукупність (система) судів і не окремі представники судового корпусу (суди), що її здійснюють», а «функція з реалізації діяльності, заснована на повноваженнях, якими вона володіє» [9, с. 18]. Мають рацію, на наш погляд, і ті автори, які вважають судову систему основою судової влади, в центрі якої стоїть суд [8, с. 16]. Судова влада відповідно до теорії і практики розподілу влади є самостійною, незалежною сферою публічної влади, являє собою сукупність повноважень із здійснення правосуддя, тлумачення норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціально уповноважених органів – судів [14, с. 8]. Атрибутами судової влади є широкі юрисдикційні повноваження, це правовий статус судів як особливих органів державної влади; це й власне виконання владних суддівських повноважень [15, с. 7].

З огляду на це, вважаємо, що поняття «судова влада», «судова система» і «суд» співвідносяться як загальне і одиничне, а «правосуддя» – це лише форма діяльності або функція (вирішення соціальних конфліктів) судової влади загалом і суду зокрема.

Результати дослідження. Зазначимо, що в сучасній юридичній літературі не простежується значних недоліків у наведенні дефініцій та формулюванні різних підходів до визначення поняття судової влади. Аналіз спеціальних наукових джерел, присвячених розгляду проблем судової влади, засвідчує, що в одних випадках її визначають через перерахування властивих їй функцій, в інших – через форми і принципи її організації та діяльності [17, с. 208], або через її підсудність [3, с. 44], або ж, не даючи загального поняття судової влади, досліджують її загальні ознаки і риси [8, с. 18].

Окрім названих підходів до визначення поняття судової влади, у науковій літературі широко використовують й інші, подібні за своїм характером до розглянутих, підходи. Більшість визначень, що характеризують поняття і сутність судової влади, мають високу теоретичну та науково-практичну значущість. Для того щоб поняття судової влади відображало її сутність найбільш повно, важливо, на наше переконання, не тільки об'єднати у відповідному визначенні основні характеристики судової влади (принципи, форми діяльності, цілі і завдання), але й відобразити риси, властиві феномену «влада» загалом.

Так, скажімо, М. Колоколов, досліджуючи феномен судової влади, справедливо дійшов висновку про те, що судова влада – це «різновид влади взагалі, державної влади зокрема» [4, с. 125]. Він найбільш повно виділив сутнісні характеристики судової влади, а саме:

- 1) вона реальна, має всі видові, родові ознаки і риси, властиві будь-якій іншій владі;
- 2) як будь-яке інше соціальне явище існує тільки в динаміці – процесі;
- 3) у межах своєї компетенції є сильнішою за будь-яку організацію або індивіда, що мають таку ж компетенцію на території конкретної держави;
- 4) одночасно має приватно- і публічно-правовий характер;
- 5) виявляється у правозастосовній, правотлумачній, правотворчій сфері, беручи в такий спосіб участь в управлінні суспільством;
- 6) не існує поза нормативним регулюванням;
- 7) опосередковується у правосудді (процесах), його результатах (судових актах);
- 8) є джерелом права (судовий прецедент, судова практика);
- 9) головним її призначенням є вирішення політичних, соціальних, економічних та інших видів конфліктів [4, с. 125].

Вважаємо, що до вказаних характеристик можна було б додати і наявність особливої мети та завдання діяльності судової влади – забезпечити права і свободи людини та громадянина, про що було заявлено на початку статті.

Отже, на основі аналізу наукового матеріалу з розглянутої проблематики ми дійшли висновку, що судову владу розуміють як самостійну гілку державної влади, діяльність якої здійснюють органи державної влади (суди) в межах наданої їм компетенції на основі правових принципів, встановлених конституцією і законами, у суворо визначеній процесуальній формі, задля забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Закріплення в українському конституційному законодавстві призначення судової влади свідчить про те, що забезпечення реалізації передбачених Конституцією прав і свобод людини та громадянина становить основний зміст і мету її діяльності. Крім того, розширення функцій судової влади сприяє посиленню її ролі в забезпеченні прав і свобод людини та громадянина.

Судова влада, як і будь-яка інша влада – це певна система, тобто сукупність складових її елементів. Аналіз спеціальної юридичної літератури засвідчує, що більшість авторів виділяє такі елементи судової влади: суб'єкти (сукупність державних органів та організацій, за допомогою яких реалізується судова влада), об'єкт (суспільство, суспільні відносини у сфері здійснення судової влади), судово-владні правовідносини і правові норми, що їх регулюють [10, с. 81]. Як елемент системи судової влади виділяють також напрямки, форми, способи і засоби впливу суб'єкта на об'єкт [8, с. 22].

Зауважимо, що наявність судово-владних правовідносин є пріоритетом у системі судової влади. Без них неможливе здійснення правосуддя. «Будучи зумовленими історичним типом і рівнем розвитку історичного процесу, економічними та іншими факторами розвитку суспільства, його протиріччями, вони (судово-владні відносини. – С.М.) сприяють становленню, розвитку та функціонуванню юридичних норм, вдосконаленню правового регулювання відносин у сфері правосуддя, їх впровадженню у діяльність його суб'єктів» [9, с. 21].

У нашій країні ідею поділу влади офіційно було визнано лише в п. 3 Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. [2], тоді як перші Конституції США та Франції вже наприкінці XVIII ст. закріпили поділ влади, вбачаючи в ньому важливий елемент рівноваги трьох основних гілок державної влади для здійснення головної функції держави – охорони прав і свобод людини. Новий етап у розвитку судової системи почався після розпаду СРСР і виникнення незалежної України. Перетворення в політичній, економічній і соціальних сферах зумовили потребу у зміні судової системи та орієнтування її передусім на захист інтересів особистості, а не держави.

Верховна Рада України напрацювала концепцію судово-правової реформи [12], в основі якої лежали ліберальні ідеї пріоритету прав людини як найвищої цінності і призначення юстиції як головного і надійного гаранта цих прав. З аналізу положень концепції випливає, що основним моментом нової судової реформи було визнання необхідності реального поділу державної влади на три самостійні гілки: законодавчу, виконавчу і судову, які повинні були функціонувати відповідно до системи «стримувань і противаг» [18, с. 87]¹, що забезпечує не тільки взаємодію і доповнення кожною гілкою одна одної, але й можливість контролю. Тільки за таких умов судова влада набуває якості «справжньої» влади, яка здатна захистити і забезпечити неухильне дотримання основних прав і свобод людини, конституційних прав громадян у судочинстві.

Із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів в Україні» (від 07.07.2010 № 2453-VI), Закону України «Про Конституційний Суд України» (від 16.10.1996 № 422/96-ВР) та інших важливих нормативно-правових актів, по суті, сформовано законодавчу базу судової влади як гілки державної влади.

¹ Механізм стримувань і противаг ґрунтується на таких основних положеннях: усі гілки влади мають різні джерела формування; кожна з гілок влади має свій термін повноважень; несумісність депутатського мандата із зайняттям посади в апараті управління; незалежність судового корпусу (див.: [18, с. 87]).

Конституція України в розділі 8 закріпила нову систему судових органів, що здійснюють судову владу в Україні: «Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції» [5]. Сучасна українська судова влада більш незалежна і самостійна, і то набагато, ніж за часів СРСР, «поступово починає працювати механізм її саморегуляції» [4, с. 319]. Однак найважливішим, на нашу думку, стало те, що вперше в українському конституційному законодавстві було закріплено призначення судової влади, що полягає в захисті прав і свобод громадян, конституційного ладу України, забезпеченні відповідності актів законодавчої та виконавчої влади Конституції України, дотриманні законності і справедливості при виконанні і застосуванні законів, а також інших нормативних актів.

Із цих позицій, слушною є думка провідних українських учених, які зазначають, що саме захист конституції задля забезпечення її верховенства і прямої дії передбачає єдність прав та обов'язків держави й особи, є важливою умовою, що гарантує дотримання прав людини. Особливу роль у цьому процесі виконують суди, що історично покликані забезпечувати безпосередній контроль за правовим змістом усіх нормативних актів [11, с. 161]. Тобто забезпечення реалізації передбачених Конституцією прав і свобод людини та громадянина становить нині основний зміст і мету діяльності органів судової влади незалежної України.

Крім того, аналіз сучасного українського законодавства (Закон України «Про Конституційний Суд України», Закон України «Про господарські суди в Україні», Закон України «Про судоустрій і статус суддів», ЦПК України, КПК України, Кодекс адміністративного судочинства України тощо) дозволяє зробити висновок про те, що проголошення людини найвищою цінністю визначає завдання, функції та принципи діяльності державної влади загалом і судової влади зокрема.

Посилити роль та значення судової влади в сучасній Україні вдалося, розширивши її правозахисну функцію. Суду стали підвідомчі всі справи щодо захисту права від будь-яких незаконних дій і рішень (незалежно від того, хто до них вдався). Крім того, велике значення у становленні судової влади України як гаранта прав і свобод людини та громадянина має функція судового контролю, адже саме ці повноваження лежать в основі утворення нової форми здійснення судової влади – конституційного судочинства [6, с. 13].

Висновки. Підбиваючи підсумок, відзначимо, що головна роль у забезпеченні прав і свобод людини та громадянина в усьому світовому співтоваристві належить судовій владі. Конституція України передбачає цілу систему державних гарантій прав і свобод людини та громадянина, що вимагають різноманітних способів і форм реалізації, проте пріоритет віддається судовій владі. Сьогодні існує ще чимало проблем у сфері здійснення судової влади, що дає підстави говорити про продовження в нашій країні судової реформи та необхідність пошуку нових напрямків удосконалення діяльності судової влади щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел:

1. Бурдяк В.І., Василенко С.Д., Веренько В.І. Політика і права людини : підруч. / В.І. Бурдяк, С.Д. Василенко, В.І. Веренько. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. – 536 с.
2. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
3. Дмитриев Ю.Л., Черемных Г.Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека / Ю.Л. Дмитриев, Г.Г. Черемных // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 44–50.
4. Колоколов Н.А. Судебная власть как общеправовой феномен : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Н.А. Колоколов. – Н. Новгород, 2007. – 438 с.
5. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page3>.

6. Конституційна юрисдикція : підруч. / Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін. ; за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова. – Х. : Право, 2012. – 168 с.
7. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право / М.Н. Марченко. – М., 2007. – 512 с.
8. Оганесян М.А. Судебная власть в Российской Федерации и ее роль в становлении правового государства / М.А. Оганесян. – СПб., 2003. – С. 16–19.
9. Павловский В. Теоретико-правовые основы деятельности судебной власти / В. Павловский // Право и жизнь. – 2002. – № 50 (7). – С. 18–22.
10. Петрухин И.Л. Понятие и формы реализации судебной власти / И.Л. Петрухин // Судебная власть / под ред. И.Л. Петрухина. – М., 2003. – 720 с.
11. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / М.П. Орзіх, М.В. Афанасьєва, В.Р. Барський [та ін.] ; за ред. М.П. Орзіха. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 272 с.
12. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28.04.1992 № 2296-XII : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
13. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
14. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. / В.С. Ковальський, В.Т. Білоус, С.Е. Демський та ін. ; відп. ред. Я. Кондратьєв. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 320 с.
15. Стефанюк В.С. Верховний Суд, судова влада і правосуддя в Україні / В.С. Стефанюк // Вісник ВСУ. – 1998. – № 3. – С. 7–10.
16. Терехин В.А. Судебная власть в государственно-правовом механизме обеспечения прав и свобод граждан (вопросы теории и практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. А. Терехин. – М., 2001. – 38 с.
17. Фоков А. П. Приоритеты судебной власти в системе разделения властей / А. П. Фоков // Российская Академия юридических наук : науч. тр. – М., 2002. – Вып. 2, т. 1. – С. 201–208.
18. Цветков В.В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика : моногр. / В.В. Цветков. – К. : Юрид. думка, 2007. – 336 с.

